

Mó(d)szer

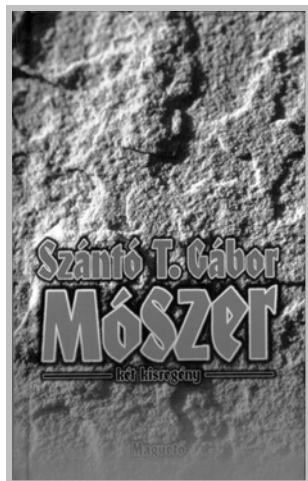
SZÁNTÓ T. GÁBOR LEGÚJABB KÖTETÉRŐL

Emlékeim szerint néhány évvel ezelőtt sok szó esett a rendszerváltás idejének azon várakozásáról, hogy végre előkerülhetnek a korábban kiadhatatlan, „leleplező” regények. Mára nyilvánvalóvá vált, hogy tulajdonképpen nem került elő semmi; szerzőink nemigen írtak a fiókjaik számára.

Azonban azóta sem készültek efféle szépirodalmi munkák.

Az elmúlt évtizedek neuralgikusan (v)érezékeny pontja, kínosan került dilemmája annak bemutatathatósága, hogy az egyén miként kényszeríthető arra, hogy egy rendszer kiszolgálójává váljon. Hogy bárkivel bármi megtörténhet akkor, amikor nem egyszerű akarom-nem akarom biznisz az ördöggel kötött vásár, és hogy bár ezen (meg)alku(vás) még nem bűn, de bizonyos körülmények között éppen elegendő egy életen át gyötrő szorongáshoz és lelkiismeret-furdaláshoz.

Váratlan és meghökkentő olvasmány volt 1985-ben Krasznahorkai *Sátántangója*, amelynek végén kiderül, hogy az

a már-már emberfeletti lény, akitől oly sokan várják sorsuk jobbrafordulását, valójában a belügy embere és szorgalmas jelentésírója. A rafinált, szerkezetileg és nyelvi-
leg bravúrosan kidolgozott regényben felvetett témának, legalábbis ismereteim szerint, a későbbiekben nem akadt folytatása.

Szántó T. Gánbornak, a *Szombat* című folyóirat főszerkesztőjének negyedik kötete, a *Módszer* éppen ezért hiánypótló alkotás és egy kicsit a kirakatba vágott kő, illetve, hogy stílszerű legyek: (fél) téglá is.

Mindenekelőtt a címadó írás miatt.

A *Módszer* naplóregény, mely a fikció szerint egy idős budapesti főrabbi három hónapi, [1996.] június 19. és szeptember 19. között írt feljegyzései. Mint utóbb kiderül: az utolsók.

A rabbi és a felesége a második világháború végét koncentrációs táborban érték meg, az oroszokra mint felszabadítókra néztek, akik a biztos pusztulásból mentették ki őket. Később kivándoroltak Izraelbe, de nem bírván megszokni az új hazát, vállalva a veszélyt, visszatértek Magyarországra. Megpróbáltatásaik azonban csak ezután kezdődtek. Itthon külön-külön kezelésbe vették mindkettőjüket, és a belügy, egyikőjüket a másikkal sakkban tartva, beszervezte a házaspárt. Informátorok lettek, akik javadalmazás fejében jelentéseket írtak a környezetükben élők-ről. Előbb itthon, majd amikor a rabbit Berlinbe helyezték, a német felettéseiknek. Nem voltak jelentős személyek, csupán a gépezet apró, de olajozottan működő fogaskerekei.

Magvető Kiadó
Budapest, 1997
244 oldal, 870 Ft

A kisregény kezdetén a rabbi már tudja, hogy a németek kiadtak egy könyvet, amelyben a titkos aktákban szereplő kelet-németországi hálózati személyek szerepelnek. Kiderül, hogy ő is benne van a kötetben, s biztos benne, csupán idő kérdése, hogy itthoni környezete rájöjjön, ki valójában a vezetőjük. A *Szombat* című folyóirat egyik munkatársa máris interjút akar készíteni vele, szemináriumi hallgatói pedig éppen a besúgásról szeretnének minél többet megtudni tőle...

A rabbi persze gyanakszik, hiszen semmi sem lehet véletlen. Az idős embert megrendítette, elbizonytalanította az események alakulása, pedig – mint azt feljegyzései elején írja – „1990 óta nem telt el olyan nap, hogy ne fordult volna meg a fejemben: bármelyik pillanatban számonkérhetik rajtam, amit tettem. Tulajdonképpen azóta készülök erre, hogy az archívumokat felszabadították”. A várható pellengér mégis megrettent.

Nincs kivel megbeszélnie helyzetét; a felesége meghalt, a hetvenhat esztendő embernek senkije sincs. S egyébként sem bízik senkiben. Így önkéntelenül is adódik a megoldás: naplóformában összefogni a pánik és a szorongás miatt szétfutó gondolatait és mérlegelni helyzetét. Ír, miként az elmúlt évtizedekben folyamatosan, csak hogy ezúttal önmagáról fogalmazza meg (záró)jelentését, melyre mindenekelőtt az készíteti, hogy számára „a szabadság a leleplezéstől való szorongást hozta el. Egyik félelem helyébe a másikat. Vajon lehet-e értelme bárki számára is az ilyen tapasztalatnak? Zsarolható lettem, kiszolgáltatott”...

Nem a lelkiismeret-furdalás íratja vele naplóját, hanem a félelem, hogy anélkül dobálnának rá sarat a környezetében élők, hogy a részleteket is tudnák. A részleteket, amiket azonban nem lehet külön-külön minden embernek elmesélni. Azt mondanák, magyarázkodik, hogy kisebb-

bitse „bűne” jelentőségét. Nos, elhinnék-e neki, hogy nem mohóságból és élvezetből kért ellenszolgáltatást tevékenységéért, hanem azért, mert még nevetségesnek is érezte volna, hogy ha már eladta a lelkét, akkor azt ingyen tegye? 1996-ból nézve az ujjal mutogatók számára jelentene-e valamit, hogy ő mindenekelőtt nem a saját bőrét féltette, sokkal inkább a feleségét? Azt mondanák, ízléstelen egy halott mögé bújni! S hasonló vádakkal illetnék akkor is, ha arról beszélne, hogy bizonyos embereket azért távolított el a környezetéből, mert tudta róluk, hogy olyan tevékenységet folytatnak, amelyeket neki jelentenie kellene, mások esetében pedig elhallgatta vagy tompította a lényegét. A fiatalokat is azért nem gyűjtötte maga köré, hogy ne kelljen kiszolgáltatnia őket fenyegetőző kapcsolatainak... Elmondhatná-e mindezt úgy, hogy a maiak higgyenek neki?

Mit szólnának, ha megpróbálná elmagyarázni nekik, hogy „abban a helyzetben nem lehetett jól dönteni”, hogy „nem lehetett ellenállni. Csak várni. S az nem biztos, hogy nem túl későn jött-e így is a fordulat”? Vajon mit szólnának mindehhez?

Lehet, hogy éppenséggel semmit. Szó nélkül közösíteniék ki.

A főrabbi valójában ettől rettenetesen legjobban. Úgy érzi, ő legalább annyit vett, mint azok, akiről írni kényszerült. A titok, mely a bőrébe égett, a rendszer bukása után még nagyobb súllyal nehezedik rá. Már-már elviselhetetlenül. Hallgatóinak a zsidó történet besúgóiról beszélve tudja, hogy hite szerint súlyos vétek olvasható a fejére, ugyanakkor rettenetesen a gondolattól, hogy azokkal kerül egy kálap alá, akik azt, amit ő kényszer hatására, félelemből tett, vele ellentétben önként, meggyőződésből, sőt, élvezettel és kifejezetten az anyagi haszon reményében végezték. Ez az, ami miatt szorong, ami aláássa az idős ember egészségét.

Meglehetősen korlátozott a *Mószér* regénytere, amely azonban logikusan következik a formából és érzékletesen szemlélteti a főhős mindinkább szűkülő és szűkülő világát. A rabbi naplót ír, hogy legalább abban *végigmondhassa* a maga történetét, és hogy nyilvánvalóvá tehesse: e dolog megítélése sem fekete vagy fehér, hanem ahány eset, annyi árnyalat. Kezdetben azonban még nem tudja, miért is ír; inkább egyfajta pszichés kényszernek tűnik, semmint célirányos tevékenységnek. „Úgy kapaszkodom ebbe a naplóba – kezdi július 16-án feljegyzéseit –, akár fuldokló a mentőövbe. Néhány hét alatt kényszeres késztetés vett rajtam erőt, hogy rögzítsem mindazt, ami eszembe jut, anélkül, hogy a legcsekélyebb elképzelésem lenne azzal kapcsolatban, mi a szándékom a leírtakkal. Alkalomról alkalomra kissé megkönnyebbülök, ha egy-egy nap újabb és újabb bejegyzéseit abszolválom. Mindazonáltal félelem fog el, ha arra gondolok, mi történne, ha bárki is tudomást szerezne arról, amit itt leírok.”

Idővel azonban fokozatosan értelmet kap tevékenysége, miközben emlékeinek felidézése és a friss fejlemények fokozta szorongás menthetetlenül megviselik amúgy is beteg szívét. Mikor a rabbi éppen azt tervezi, hogy kiáll hitközsége elé, amelyet csaknem harminc esztendő óta szolgál, megvallja bűnét és megköveti azokat, akik ellen vétkezett, „tragikus hirtelenséggel” meghal. A spirálfüzetben vezetett napló, mint az a kisregény végén kiderül, írója végakarátának megfelelően a *Szombat* főszerkesztője, vagyis Szántó T. Gábor birtokába kerül, aki – a fikció szerint – most közreadja.

A napló így egyfajta emlékirattá válik, vagy még inkább *magamentségévé*. Szerzője szembenéz a múlttal, nem magyarázkodik – dokumentál. A füzet rögzíti mindazt, amit a rabbi szeretett volna elefelejteni, de amit mégis egy életen át ma-

gával cipelt, amire valakik örökké emlékezették, s amelynek súlya alatt végül összeroskadt.

Annak megörökítése, hogy sosem feledkezhetett meg önmagáról és sosem feledkeztek meg róla.

Mindennek lélektanilag hitelesnek tűnő bemutatása Szántó T. Gábor írásának egyik legfőbb erénye. Némi túlzással fejlődésregénynek is nevezhetnénk a *Mószert*, amelynek címszereplője a kezdeti pániktól, a ki- és elbujás mérlegelésétől, a tagadáson át, egészen a beismerésig, teteteinek vállalásáig jut el. A szerző – a jó érzékkel megválasztott formából következően – nem fűz megjegyzést az elmondottakhoz, csupán a naplóíró rabbit beszélgeti. Nem csinál belőle hőst, de csupán a körülmények áldozatának sem láttatja. Inkább egy gyenge, élete néhány fontos pillanatában rosszul döntő, esendő embernek, akinek a mindenkori homo moralis bűn és bűnhődés-dilemmája élete fő kérdésévé lett. A szorongás gyomorszorítóan érzékletes leírásával szembesül a kisregény olvasója.

S azzal – és ez Szántó T. Gábor művének másik fontos erénye –, hogy mi is az a mó(d)szér, amellyel egy világrendszer hosszú évtizedekig a meghódított társadalmakat működtette. A szerző olyan kérdéseket feszeget, amelyekre nemcsak erkölcsileg nem lehet egyszerű igent vagy nemet mondani, de amelyeknek a családi és a tágabb közösségi életre gyakorolt hatásai, sőt, népegészségügyi következményei sincsenek még feltérképezve.

Szántó T. Gábor negyedik kötetét mindezért a kilencvenes évek magyar prózairodalmának egyik figyelemre méltó könyvének gondolom. Még akkor is, ha a kötet másik kisregénye, az *Én?* némileg tompítja a *Mószér*, mint különlegesség hatását, amelyet szerintem önmagában kellett volna megjelentetni. A kötet másik kisregényével éppen ezért nem kívánok

részletesen foglalkozni bírálatomban. Ezt is kitűnő pszichológiai „tanulmánynak” tartom, egy rothadó párkapcsolat hatásos, bár a végén egy kissé mesterkéltné bemutatásának, melyben a szerző ízléssel egyensúlyoz a pornográfia határán.

Én azonban mindenekelőtt a fentiek miatt érzem a *Mószér* című kötetet jelentős könyvnek, szerzőjét pedig tehetséges írónak.

Sánta Gábor

